

Csáky S. Piroška

**KAPCSOLATTÖRTÉNETI —
MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI
TANULMÁNYOK**

(*Godišnjak Matice srpske, I. — Novi Sad, 1977.*)

A Matica srpska Könyvtára évkönyve 1977-es évjellel hagyta el a sajtót. A szerkesztőség előszavából megtudjuk, hogy egy újonnan induló időszaki kiadványt kapott kézbe az olvasó. Vajdaság Központi Könyvtárának dolgozói munkaközössége huzamosabb idő óta szükségét érezte, hogy aktív részese legyen a vajdasági könyvtárügynek, hogy bekapcsolódjon egy könyvtáros szakkiadvánnyal is a társadalmi életbe, fejlessze a vajdasági könyvtártudományt.

A folyóirat koncepciója alapján a közleményeket három nagyobb témakörbe kell majd besorolni. Az első részben a Matica könyvtárának és dolgozóinak munkaeredményéről szóló évi jelentés kapna helyet. Ezek a jelentések évek múlva a könyvtár történetét kutatók számára forrásértékűek lesznek.

A Matica srpska Könyvtár nemcsak Vajdaság Központi Könyvtára, hanem törzsszolgálati funkciót is betölt. Ez utóbbi funkciójukkal indokolják a szükségességét, hogy az Évkönyv második részében rendszeresen jelentessék meg a vajdaságban élő nemzetiségi irodalom kurrens bibliográfiáját. Másilyen bibliográfiák megjelentetését is tervezik: a vajdasági lapokban és folyóiratokban megjelent könyvtári vonatkozású cikkek bibliográfiáját, a vajdasági bibliográfiák bibliográfiáját és végül a Matica könyvtár munkatársai műveinek bibliográfiáját.

A bibliográfiák megjelentetése mindenkor hasznos művelődéstörténeti dokumentumnak számít, különösen, ha új információt közöl. Némi ismétlődések is megengedhetők, bár lehetőség szerint kerülni kellene a felesleges átfedéseket. A Jugoszláv Bibliográfiai Intézet kiadványában (Bibliografija Jugoslavije. Knjige, brošure, muzikalije) helyet kapnak ugyan a Vajdaságban megjelent különböző nyelvű kiadványok leírásai, de nem különválasztva, hanem szakok szerint a törzsanyagba olvasztva. Ezért jó kezdeményezésnek tartjuk, hogy az Évkönyvben egymás mellett látjuk majd a magyar nyelvű, a szlovák, a ruszin és román nyelvű könyvtármest.

Vajdaságban vannak *már* megjelenő könyvtáros szakfolyóiratok, ezért az új kiadványnak tekintetbe kell vennie a már megjelenő (és kialakult arculatú) folyóiratok tartalmát, ezek mellett tehát nem szabad

ismétlésekbe esnie. A *Bibliotekarski godišnjak Vojvodine* megjelenésének 15. évébe lépett, míg a *Savremena biblioteka*, bár elég rendszeresen jelenik meg, a VI. évfolyammal jelölte az utolsó megjelent számát (1976, 3.). Rendszeresen közöl bibliográfiákat a *Bibliotekarski godišnjak Vojvodine*, többek között a vajdasági lapokban megjelent könyvtári vonatkozású írások bibliográfiáját. Feldolgozza a Magyar Szó, a Dnevnik, Hlas L'udu, Libertatea, Ruske slovo stb. vajdasági lapok anyagát. Szemmel láthatólag ismétlődne az anyag a két kiadványban, ha nem is teljes egészében. Ezt mindenképpen el kell kerülni, hiszen mindkét kiadvány szinte azonos olvasótáborra számíthat!

A Matica Könyvtárának évkönyvében a tervek szerint tudományos és szakmunkák jelennének meg a könyvtár történetéből, gyűjteményeinek alakulásáról, vállalkozásairól stb.

A szerkesztőség együttműködésre hívja fel a tudományos kutatókat, vagyis nem zárkózik el a külső munkatársaktól. Könyv- és könyvtártörténeti tanulmányok közlésére teret biztosít a külső munkatársak számára is, mintegy három ív terjedelemben.

A most megjelent évkönyv nem az előbb ismertetett elvek alapján készült. Tartalmilag eltér ettől. A 150 éves Matica srpska jubileumi ünnepségei keretében megrendezett tudományos ülészakon elhangzott dolgozatokat teszi közzé.

A tanulmányok két nagy témakörbe csoportosíthatók:

1. Adalékok a Matica srpska Könyvtárának történetéhez — külföldi kapcsolatai és együttműködése kiemelkedő hazai tudományos intézetek könyvtáraival
2. A jugoszláviai nemzeti könyvtárak jelentősége és szerepe

Az első témakörben 7 írás látott napvilágot. Számunkra a kapcsolattörténeti tanulmányok jelentősek. Kiemelhetnénk közülük dr. Johanna Thyl: *A kötelempéldányok történetéből Ausztriában (1807—1827)* c. írását és Bor Kálmán: *A Matica srpska Könyvtára és az Országos Széchényi Könyvtár közötti kapcsolatok története* c. munkáját. Mindkét tanulmány szerb nyelven jelent meg, vagyis úgy, ahogy a szerzők felolvasták a tudományos ülészakon. Ezt az elvet a többi írásoknál is betartották, ezért találunk a kötetben szlovén, szlovák stb. nyelvű írás.

A Matica srpska Könyvtárának kétségkívül legértékesebb különgyűjteménye a kéziratos könyvek gyűjteménye. Veselinov Ivanka *Adalék a Matica srpska kéziratos könyvgyűjteményének történetéhez* c. tanulmánya megvilágítja a gyűjtemény kialakulásának egyes szakaszait, adatokat szalgáltat az állomány gyarapodásáról. A gyűjtemény értékét főleg a cirill betűs kéziratos könyvek növelik, az ún. „srbulja”-k. A pergamenre írt XIII—XIV. században készült kódexek könyvtörténeti szempontból is jelentősek (*Bjelopoljski odlomak apostolskog jevanđelja i apostola* vagy a XIV. század közepe táján készült *Tipik*, amelyet *Bečkerečki Tipik* cím alatt vezetnek az előző tulajdonos alapján: egy 1666-os bejegyzés azt bizonyítja, hogy a becskerei egyház tulajdonát képezte). Mivel eleinte nem vezettek külön nyilvántartást a kéziratos könyvekről, az állomány kialakulásának fejlődéstörténete még feltárásra

vár. A jegyzőkönyvek és leltárkönyvek alapján bemutatott adalék is bizonyítja, hogy izgalmas kutatási terület a régi könyvek feltárása. Ivanka Veselinov nagy hozzáértéssel és felkészültséggel kezdte meg ezt a munkát mintegy szintézisét adva a hozzáférhető dokumentumoknak. Minden bizonnyal ez a tanulmány az évkönyv legértékesebb közleménye.

A második témakörbe tartozó 11 közleményből képet kapunk köztársaságunként a nemzeti könyvtárak szerepéről és funkcióiról. Számkra mégis jelentősebbek azok a tanulmányok ebből a csoportból, amelyek a vajdasági könyvtárügyre vonatkoznak és amelyek a Vajdasági Központi Könyvtár (a Matica könyvtárának) tevékenységét ismertetik.

A könyv gondolkodásra serkent — maradandó formája a civilizációnak —, s a mi öngazgatású társadalmunknak is alapvető célja, hogy a dolgozókat olvasásra, gondolkodásra, újabb ismeretek elsajátítására serkentse. A kialakulóban levő egységes könyvtári rendszer lehetővé teszi tartományunk területén, hogy a könyv eljusson a legkisebb helységekbe is, ne legyen nagy szakadék falu és város között, ne legyen akadály az olvasni vágyó dolgozók számára a falu, hogy jelen legyen a könyv mindenhol, ahol a dolgozók élnek és tevékenykednek. Ezek az alap gondolatok kísérik végig Varga László: *A könyvek és könyvtárak helyzete Vajdaságban* c. beszámolóját. Konkrét adatokkal dokumentálni lehetett volna az alaptéziseket, ez esetben dokumentum értékűvé vált volna a vajdasági könyvtárügy tanulmányozásához.

Ana Kačanski a Matica srpska könyvtárának tevékenységéről ír a többnemzetiségű társadalmi közösségben, a könyvtár állománygyarapításáról nemzetközi csere útján és a szakemberek külföldi kutatásáról, rokon intézmények látogatásáról. Ezek a külföldi kapcsolatok főleg a szomszédos országokkal valósultak meg: Magyarországgal, Romániával és Csehszlovákiával.

A vajdasági könyvtári hálózat kialakulásában nagy szerepe volt a Matica könyvtárának. 1948-ban már vállalta Vajdaság Központi Könyvtárának feladatkörét. 1955-től szakszemináriumok megszervezésével járult hozzá a vajdasági könyvtári munka fejlesztéséhez. 1960-tól a közművelődési könyvtári hálózat kiszélesítése érdekében törzskönyvtári feladattal bízták meg tartományi szinten. A törzsszolgálat egységes dokumentációt vezet a vajdasági könyvtárakról, szakszemináriumokat szervez, publikációs tevékenységet fejt ki (*Bibliotekarske novosti*) — tehát valóban részt vesz a vajdasági könyvtártudomány fejlesztésében, ahogyan azt megtudjuk Radovan Mičić: *A Matica srpska Könyvtára és a vajdasági könyvtártudomány fejlesztése* című összefoglalójából. A Matica srpska Könyvtárának szerepe (Központi Könyvtár, törzsszolgálati tevékenység) ennél több feladatot ró a munkaközösség szakembereire, ezeknek a megvalósítási lehetősége azonban anyagi és káderproblémákba ütközik. Mindemellett részben megoldhatók, ha már könyvtáros szakemberekkel együttműködve, közös vállalkozásként fejtenek ki szaktevékenységet.

A Matica srpska Könyvtárának bibliográfiai tevékenységéről Vida Zeremski írása nyújt rövid ismertetőt, amit 24 bibliográfia adatával dokumentál. A bibliográfia a nemzetközileg egységes bibliográfiai leírás

(ISBD) alkalmazásával készült, ezzel is igazolni szándékozva, hogy nem zárkózik el a haladó gyakorlattól, az új könyvtári feldolgozó munkamódszerektől.

A könyvtárban levő állománytestek közül az időszaki kiadványok különgyűjteményéről olvashatunk még az Évkönyvben és a könyvállomány megvédése érdekében kifejtett óvintézkedésekről, a könyvek restaurálásáról.

Összegezve az induló új évkönyv jelen kötetét és programtervét, mindenképpen üdvözlünk kell a Matica könyvtárosainak vállalkozását. Abban a reményben várjuk a következő számokat, hogy a jövőben rendszeresen, zökkenőmentesen fog napvilágot látni, kikristályosodott, letisztult koncepcióval és közleményeivel segíteni fogja a vajdasági kapcsolattörténeti és művelődéstörténeti kutatást nemcsak a könyvtárosok számára, hanem a tudományos kutatók számára is.

Käfer István

**MAGYAR
IRODALOMTÖRTÉNETI
BIBLIOGRÁFIA —
KELET-EURÓPAI
KITEKINTÉSEL**

A magyar irodalomtudomány bibliográfiájának első két kötete lényegében olyan munka, amilyen még nem született sem Magyarországon, sem a szomszédos kelet-európai országokban. Vannak hasonló előzményei (az I. kötet Bevezetője felsorolja a lényegesebbeket), tudunk készülő munkákról (például a szlovák irodalom „szótára”) és számos részlet-bibliográfia is napvilágot látott, ez a két kötet azonban más célkitűzésű, úttörő munka. Ezt a más, úttörő jelleget kísérjük most figyelemmel elsősorban az ismertetésünknek választott cím alapján.

„Maga a magyar irodalom azonban csak hosszú és bonyolult történeti fejlődés során különült el, vált ki a Regnum Hungariae ,magyarországi irodalmá'-ból, akárcsak a többi magyarországi nép önálló nemzeti irodalma. Bibliográfiánk ezért nem szorítkozik a gyakran el sem különíthető ,magyar' irodalomra, hanem — jelentékeny mértékben — a ,magyarországi' irodalom történetének a bibliográfiáját is adja. Pontosabban a ,magyarországi'-t oly mértékben dolgozza fel, amennyire az a ,magyar'-nak a kibontakoztatásában, fejlődésében részt vett, ennek szerves komponense volt.” A Bevezető most idézett sorai szabatosan fogalmaznak. Az 1945 előtti irodalomtudomány (és más társadalomtudományi diszciplínák) nem vette figyelembe, illetve nem így tárgyalta az ország nem magyar nyelvű nemzeti irodalmait, (Szinnyei József: *Magyar írók...*; Szabó Károly: *Régi Magyar Könyvtár*), és nem jutott el a „magyarországi” fogalmának tisztázásához.

Távol áll tőlünk, hogy keveselljük a két kötet ilyen vonatkozású elméleti alapozását és eredményeit, még kevésbé, hogy számonkérjük a szomszédos nemzetek irodalomtudományi kézikönyveinek ,magyarországiságát', illetve a ,magyar' kapcsolatok adatközléseit, csupán felvetjük a kérdést: eldönthető-e egyáltalán ezen a tájon, akár a XIX. században is, hogy melyik jelentős nem magyar író „szerves komponense” vagy sem a ,magyar' irodalom, illetve melyik magyar író ugyanez a ,nem magyar' irodalmak kibontakoztatásában.

Igen gazdag és más az átnézett kiadványok jegyzéke is. A periodikumok (nem periodikák!) között találják többek között a szlovák *Bratislava*, a *Cirkevné listy*, a *Historica Slovaca*, a *Historické štúdie*, a *Historický časopis*, a *Jednotná škola*, a *Prúdy*, a *Slovenská literatúra*, a *Slovenské pohľady* (régóta nem Túrócszentmártonban jelenik meg!), és

a *Literárny archív* (ez viszont nem cseh, és ez Mártonban jelenik meg!), a *Historica* és *Slavia* című cseh (igen hiányzik a sorból legalább a *Česká literatura*), a bukaresti *Studii, Revistă de Istorie*, a *Studii și Cercetari de Documentare și Bibliologie* című román folyóiratot (igen hiányoljuk a szerb és a horvát irodalomtudományi szakcsajtót, annak ellenére, hogy a szerbhorvát kapcsolatok igen gazdag adatjegyzékekkel szerepelnek) stb. Hasonlóan új a külföldi könyvtárak anyagával kapcsolatos külföldi szakirodalom, ugyanígy a külföldi iskolázás és egyéb témák adatsorai.

A kötetek általános részének külön fejezete a „*Kapcsolatok, kölcsönhatások más irodalmakkal*”. Az I. kötetben a délszláv kapcsolatokat 7 tétel jelzi (köztük Mihovil Kombol munkája), a II. kötetben „*A magyar irodalom és a világirodalom kölcsönhatásai*” címmel ugyanez 33 tétel (5 horvát, a többi szerb vonatkozású). A román és a szlovák irodalom (helyesen) nem „kapcsolat” címszóval szerepel az I. kötetben, hiszen 1772-ig e két irodalom és a magyar között valóban nem kapcsolatokról, hanem a közös államiságból eredő együttéléstről lehet szó, nemegyszer bi- vagy trilingvis szerzők munkásságán keresztül. A II. kötetben a felvilágosodástól 1849-ig (ismét helyesen) ugyanezek az irodalmak már „kapcsolatok” címszót kaptak annak ellenére, hogy ebben a korszakban is folytatódott a korábbi együttélés, viszont a szakirodalom ezt ma már inkább kapcsolatoknak minősíti (a kérdés eldöntése nem a Bibliográfia, hanem a további, elsősorban komparatiztikai kutatások feladata).

E kelet-európai kapcsolatok mindkét kötet valamennyi periodizációs fejezete végén megtalálhatók: *A kezdetektől 1526-ig*, az *1527—1600*, az *1601—1711* és az *1712—1772* közötti hagyományos korszak-bontás mindegyikében. Az egyes nemzeti irodalmak adatainak száma változó, s jelzi az irodalomtudomány korábbi érdeklődését (amit a múltban nem mindig irodalomtudományi tényezők alakítottak), s egyben a további kutatási feladatokat is körvonalazza.

A II. kötet 1772—1849 közötti időszaka (másképp szinte lehetetlen) nem tagolódik periodizációs fejezetekre, annál szélesebb viszont a témák csoportosítása, s ezen belül ismét néhány úttörő kezdeményezés — ismertetésünk alap-szempontjából is. Ilyen például *A rokontudományok fontosabb bibliográfiái* (a *Nemzeti bibliográfiák* között helyük lenne „szomszédaink” ilyen köteteknek is!), *A magyarországi nem magyar nyelvű irodalmak összefoglalásai* (hiányzik néhány nem magyar nyelvű összefoglalás!), *Az anyanyelvűség elvi kérdései* — utalóval a *Nyelvtudomány*, a *Nyelvi mozgalmak* és a *Nyelvújítás* című fejezetre és a *Hivatalos nyelv. Államnyelv* (a Bibliográfia itt érthetően különösen óvakodik az irodalmon, illetve irodalomtudományon kívüli adatok közlésétől, s így inkább ebben a formában is hasznos és tanulságos módszertani útmutatónak, keretnek tekinthető). A kapcsolódó tudományok a fentiek-nél is közvetlenebbül szolgálják a kelet-európai problematika komplex összehasonlító irodalomtörténeti alapjainak megteremtését akár a *Könyvtörténet* és a *Nyomdászattörténet*, akár az egyes *Könyvtárak* és *Az időszaki sajtó története*, illetve az *Egyes hírlapok és folyóiratok* című fejezet anyagát tanulmányozzuk (annak ellenére, hogy a szomszéd nem-

zeti tudományok eredményeinek, adatainak hiánya itt a legszembe-tűnőbb.)

A tematikai utalók kérdésének megoldását szinte egyetlen bibliográfia sem érezheti megnyugtatónak, hiszen elképzelhetetlen az egyes adatok analitikus, tartalmi elemzése, és messzire vezetne például a *pozsonyi Royer*, a szarvasi *Réthy* vagy a *Landerer család* nyomdájánál a szlovák, a budai *Egyetemi Nyomdánál* valamennyi nemzeti irodalomra történő utalás, ami terjedelmi problémákat is okozna. Igaz, néhány jelentéktelen recenzió adata helyett ezek az utalások talán hasznosabban szolgálnák az összehasonlító szempontok érvényesülését, bár ez nem elsődleges célja e Bibliográfiának.

Tallózásunk során nem érdektelen, ha a felvilágosodás-reformkor kitűnő szerkezetű téma-csoportosításánál (*Az irodalmi folyamat története — Történeti irodalom, A nemzeti eszme, Irodalmi és stílusirányzatok, Irodalmi témák és tárgyak története, Egyes városok és tájak az irodalomban, Egyes országrészek, városok, irodalmi élete, Olvasóközönség, Társaságok, társaságtervezetek, Olvasókörök, olvasóegyletek, Könyvtörténet, Nyomdászattörténet, Cenzúra, sajtójog, sajtószabadság, Könyvkiadás, könyvkereskedelem, Irodalompártolás, mecénások, prenumeráció, Könyvtárak, Az időszaki sajtó története, A forradalom és a szabadságharc sajtója, Egyes hírlapok és folyóiratok, Almanachok, évkönyvek, Színház, Egyes városok és vármegyék színház- és színészettörténete, Neveléstörténet, iskolák, egyetemek, Egyházak, felekezetek és az irodalmi élet — a részcímek felsorolása nem teljes!*) eltűnődünk a Bibliográfia tiszteletre méltó adatgazdagságán túl a további, kelet-európai kutatási eredmények perspektivikus bibliográfiai összefoglalásáról. Lehet-e például a magyar nemzeti eszme, a cenzúra, az irodalompártolás, az időszaki sajtó vagy valamennyi előbb említett témakör vizsgálatát magyar, szerb, szlovák, horvát vagy román szempontból vizsgálni anélkül, hogy kölcsönösen ne tanulmányoznánk egymás eredményeit a fenti területen.

Hadd hangsúlyozzuk ismét és nyomatékkal: jelen Bibliográfia út-törő módon a maximumot teljesítette kelet-európai vonatkozásokban is, s hogy e „tűnődések” papírra kerülnek, az éppen e Bibliográfia gondolatébresztésének érdeme. S ha az érdemeket rangsorolnánk (szakszerűség, pontosság, jól használhatóság stb.), a kelet-európai perspektívák jelentkezése nem utolsó az érdemek sorában.

S ebből a perspektívából kiindulva vetődik fel a II. kötet 6. fejezete (*A magyar irodalom és a világirodalom kölcsönhatásai*) kapcsán a gyakorlati kérdés: jó-e egybevonni a „világirodalmat” magyar-szerb, magyar-szlovák, magyar-román stb. vonatkozásban és viszont, illetve ugyanígy „világirodalom”-e e kötet korszakában a szerb irodalomnak a román, a románnak a szlovák, a szlováknak a horvát stb. S ha a komparatistika szempontját és célját vesszük szemügyre kelet-európai viszonylatban, a „magyarországi” összehasonlító irodalomtörténetből akár „magyar”, akár „szerb”, akár „szlovák”, akár „román”, akár „horvát”, akár „német” nemzeti irodalmi aspektusból kihagyható-e mondjuk a magyarországi magyar, szerb, szlovák és román sajtó, almanachok és a többi „közös” téma, még akkor is, ha az egyes „nemzeti” irodalom-

tudományok csakis saját fejlődésük eredőit kutatják? Úgy véljük, a kelet-európai specifikum, sőt azon belül a „magyarországi” legalább is 1849-ig, aligha vizsgálható — szigorúan nemzeti szempontok alapján sem — a kölcsönhatások figyelembe vétele nélkül.

Ezek az adatok hiányoznak a Bibliográfiából, mert — *nincsenek*. De *van* a szerb, a szlovák, a román stb. irodalomtudománynak számos olyan eredménye, amely nélkül szegényebb a magyar irodalomtudomány „magyar”-szempontú adatszolgáltatása. A Bibliográfia nyomán és érdekmekepp szembe kell néznünk a komplex „magyarországi” irodalom valóságával és igényével, hogy *annak* fényében és tudatában valósan születessenek meg a mai nemzeti irodalomtörténetek, s ne tekintse a magyar írás „világirodalomnak” a reformkori szerbet és fordítva, hogy a *nemzeti* keresése olyan kapcsolatban, kölcsönhatásban, koegzisztenciában történjék, amilyenben irodalmaink hosszú időn át tagadhatatlanul éltek és fejlődtek.

A nemzeti irodalomtudományokat nem csak Zrínyi Miklós, Bél Mátyás, Gheorghe Șincai, Wallaszky Pál, Vitkovics Mihály és mások „nemzeti” értéke vagy érdeme érdekli; közös literátornak tartván őket, itt-ott jegyzik a másik nemzet tudományosságának adatait is. A felsorolt írók *kortársaihoz* is kölcsönösen közünk van, hiszen a pest-budai magyar irodalmi centrum *kevés* a magyar irodalomtudomány számára a román, a szlovák és a szerb nélkül.

Ma még nem állnak rendelkezésre a fentiekben hiányolt adatok. Az egyes nemzeti irodalomtudományok a *magukét* keresik s a Bibliográfia csupán ezeket az adatokat regisztrálhatta. De megalkotta az új szempontú kelet-európai irodalomtudomány kereteit, amelyek betöltése korunkra és az utókorra vár. Ezért is kiváló munka a Magyar irodalomtörténet bibliográfiájának első két kötete.

Káich Katalin

**STAUD GÉZA: MAGYAR
SZÍNHÁZTÖRTÉNETI
BIBLIOGRÁFIA I—II.**

Magyar Színházi Intézet, Budapest, 1975.

A Magyar Színházi Intézet az ország felszabadulásának harmincadik évfordulója alkalmából megjelentetette Staud Géza színháztörténeti bibliográfiáját, ezt a színháztudományi kutatások számára alapvetően fontos adatgyűjteményt. Előljáróban annyit szeretnénk megjegyezni: reméljük, hogy ez a mindössze hatszáz példányban sokszorosított, rendkívül jelentős forrásmű, hamarosan valamely könyvkiadóvállalat gondozásában is napvilágot lát, mert véleményünk szerint a hatszáz példányszám nem elegendő ahhoz, hogy minden érdekelt (mind kutató, mind pedig más érdeklődő) egyén vagy intézmény beszerezhesse a kutatómunka serkentése céljából.

Staud Géza munkája 4503 bibliográfiai egységet tartalmaz, valamint a név-, cím- és tárgymutatót. Az első teljességre törekvő színészeti bibliográfiát ugyancsak a szerző készítette majd negyven évvel ezelőtt, mely „Magyar színészeti bibliográfia” címmel 1938-ban jelent meg. Azóta, de különösen 1945 után a színházi szakirodalom Magyarországon jelentős gyarapodásnak örvend; a szerző szerint: „A felszabadulás óta eltelt huszonnyolc év alatt összességükben több színházzal foglalkozó könyv jelent meg, mint előtte százötven év alatt.” (7.)

Staud az 1973. december 31-ig bezárólag „megjelent minden magyar, ill. magyar vonatkozású színháztörténeti szakmunka könyvészeti adatait feldolgozza” (6.). Ezenkívül ott, ahol az szükségesnek mutatkozik, a szerző rövid tartalmi kivonatot is közöl.

Az 1938-ban megjelent bibliográfia a filmművészetrel foglalkozó szakkönyveket is regisztrálta, amit ez esetben mellőzött a szerző, miután a filmtörténet azóta önállósult. A színházi zsebkönyvek, azaz almanachok feldolgozását is mellőzte, annál is inkább, mert azokat Berczeli Károlyné és Hankiss Elemér 1961-ben megjelent „A Magyarországon megjelent színházi zsebkönyvek bibliográfiája” című munkája már feldolgozta.

A bibliográfiában megtalálható művek témáját illetően „a válogatás a színházi komplex egysége alapján történt” (7). A drámairodalommal különféle szempontból foglalkozó elméleti munkák mellett a könyv tartalmazza a drámaírók és más színpadi alkotók életrajzával, műveivel kapcsolatos kiadványokat, a színészi alakítással, a színész-

neveléssel foglalkozó nyomtatványokat, a színpadi zenére, a zenedrámára, a színpadi táncra, a színházi közönségre vonatkozó munkákat, a könyvalakban megjelent színikritikákat, a színiiskolai tankönyveket, a lexikonokat, emlékalbumokat, sőt az olyan műveket is, melyek a színházépítésre, színházi jogra, szabályrendeletekre stb. vonatkoznak. Az ezekkel kapcsolatos fellelhető különnyomatokat a szerző önálló publikációként szintén felvette bibliográfiájába.

A két kötet a műveket az OSZK címfelvételi rendszere alapján közli.

Az elmondottakat figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy Staud Géza bibliográfiája minden színháztörténeti, színháztudományi kutató számára felmérhetetlen értékű forrásanyagot jelent.

Molnár Csikós László

MAI MAGYAR NYELVÜNK

Szerkesztette Grétsy László, Budapest, 1976, Akadémiai Kiadó.

A magyar nyelv jelenlegi állapotáról, napjaink nyelvi jelenségeiről tudósít bennünket ez a száz oldalnyi terjedelmű, hét tagú szerzői munkacsoport írta könyv. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv-tudományi Intézetében készült kötet részint a nyelvművelő szakirodalm eredményeiből merít, részint pedig néhány kéziratot résztanulmányból. A szerzők arra törekedtek, hogy megállapításaikat bőséges és friss példaanyaggal illusztrálják. Munkájuk azzal a céllal készült, hogy elősegítse nyelvművelő tevékenységünk további alakulásának zavartalanságát, hogy felhívja a figyelmünket nyelvművelésünk időszerű és megoldásra váró kérdéseire.

Grétsy László és munkatársai (Éder Zoltán, Elekfi László, Koválovszky Miklós, Ladó János, Nyíri Antal és Rác Endre) az egyes nyelvi jelenségeket a szókincs, a hangtan, a szófűzés és mondatszerkesztés, a stílus és a nyelvi rétegződés szintjén vizsgálták. Kutatásaik során igyekeztek megfigyelni és felvázolni a mai magyar nyelv fejlődésének irányait, valamint értékelni őket, tudományos és szakmai szempontból mérlegelni az egyes jelenségek és fejlődési irányok hasznos, illetve káros voltát.

Szókincsünk újabb elemeivel foglalkozva a szerzők megállapítják, hogy a társadalmi megismerés felgyorsulása és a termelés nagyfokú szakosodása rendkívül megnövelte a szókincs, különösen pedig a szak-szókincs terjedelmét. Vázlatos áttekintésükben seregszemlét tartanak az ismertebb szóalkotásmódokon (szóösszetétel, szóképzés, jelentésváltozás, szóelvonás, szórövidülés, szövegyülés, tapadás, szóhasadás, hangutánzó szóteremtés, mozaikszó-alkotás és népetimológia). Értékelik az egyes szóalkotásmódok különféle változatait. Szerintük például az ún. jelentéssűrítő összetételek (*célgép, munkacsapat stb.*) a tömörség szempontjából igen nagy fejlődést jelentenek. Hasonlóképpen hasznosnak és célszerűnek tartják a szóhasadást (*ébren és éberen, daruk és darvak stb.*). Helytelennek és károsnak minősítik viszont a túlságosan hosszú és bonyolult összetételeket (*hangterjedéssebesség-mérés, munkaerőkapaci-*

tás-kihasználás stb.), valamint a szóelvonással létrejött tárgyias előtagú igék használatát (*áremel, bérelszámol stb.*).

Külön fejezetrészt szentelnek Grétsyék az idegen szavaknak. Az idegen szavak átvétele minden nyelvben fontos szókincs-bővítési formát jelent. Az idegen szavak lehetnek szükséges jók (*bázis, rádió, siló stb.*), szükséges rosszak (*pl. infrastruktúra*) és szükségtelenek (*computer, disc jockey, spray stb.*). Az idegen szavak, nevek igen divatosak, nagy elterjedtségüket az előkelősködés, a szakmai igazodás, a gyors és felületes fordítás, a napisajtó színösszeállításra való törekvése stb. idézi elő.

A köznyelvi szókincsben megfigyelhető a társadalmi és gazdasági változások tükröződése. Számos megváltozott jelentésű és új szó jellemzi a világnézet, ideológia, politikai élet fogalomkörét, az állam és a társadalom szerkezeti, szervezeti felépítését, intézményeit, korunk tudományos eredményeit, vívmányait, a munkakörülményeket, munkafolyamatokat és munkaerőkölcsöt, valamint a mindennapi élet eseményeit, jellemzőit, használati és kényelmi eszközeit.

A kötet hangtani fejezete egyrészt a hangképzés és a kiejtés kérdéseit taglalja, másrészt a hangsúlyozással és a hanglejtéssel foglalkozik. Szavaink zömét meghatározott hangalakban ejtjük, de vannak olyan szavaink is, melyek több kiejtési változatban élnek. A nagy ipari gócpontok, Budapest és Miskolc köznyelvi ejtési normáján kívül a szerzők ajánlják egyes regionális központok (Debrecen, Szeged, Pécs, Győr, Veszprém) ejtészésváltozatainak megtartását. Tehát nem helytelen, ha például a helyi rádióban *okosabb, nálla, pósta* stb. hangzik el.

A magyar kiejtés jelenlegi állapotára jellemző a beszédiram gyorsulása (néha kimaradnak egyes beszédhangok és veszélybe kerül a megértés) és az idegen nyelvek artikulációs bázisának átvétele (az idegenszerű ejtés a magyar nyelvérzékelt elbizonytalanítja).

A hangsúly és a hanglejtés a nyelvnek írásban nem rögzíthető zenei elemei. Szabályaik összegyűjtve még nincsenek, hiányzik a szakirodalomból egy olyan mű, amely elkülönítené egymástól a hangsúlyt és a hanglejtés helyes és helytelen formáit. Leggyakoribb hangsúlyozási vétség, amikor nem a főhangsúlyos szakasz első szótagját hangsúlyozza valaki, mert ily módon megszűnik az összhang a mondanivaló és a szóbeli kifejezés között. Számos problémát rejt magában a mondat-hanglejtés (a mondatok hangmagasságának beszédbeli változásai) is. A könyv szerzői úgy vélik, hogy az egyes nyelvjárástípusok hanglejtését is fel kell dolgozni, nemcsak a városokét.

A harmadik fejezet témája anyanyelvünk új szófüzési és mondat-szerkezeti jelenségeinek bemutatása és értékelése. Az alaktani kérdések közül szó esik az ún. suksük-ragozásról, az ikes igék ragozásáról, a birtokos személyragozásról stb. Például a suksük-özésről megtudjuk, hogy a vulgáris nyelvhasználatból behatolt a publicisztikába és a választékos beszélt nyelvbe is, de nyelvművelésünk ellene való harcának eredményeképpen lassan kezd visszaszorulni.

Jóval nagyobb teret szentel a könyv mondattani kérdéseknek: az általános és a határozatlan alany kitévése, az alany elhagyása, az ige-nevek alanyi, illetve állítmányi használata, az alany és az állítmány egyeztetése, a tárgyias igeragozás alkalmazása, a határozóragok és a

névutók mondatbeli szerepe, a minőségjelzős szerkezetek, a tőszámnévnek a sorszámnév rovására való terjedése, a mennyiségjelzős szerkezetek egyeztetési kérdései, a birtokos jelző ragjának indokolatlan mellőzése, a többszörös birtokviszonnyal járó problémák, a határozott névelő elhagyása, a határozatlan névelő használata, továbbá: a vonatkozó mellékmondatos szerkezetek kérdései, a vonatkozó névmások számbeli egyeztetése, az összetett mondatok kötőszóhasználata, a mondatátszővődés és a szórend problémái.

Az említett nyelvhelyességi kérdések közül az egyik legfontosabb a birtokos jelző *-nak*, *-nek* ragjának indokolatlan elhagyása. Ez napjaink leggyakoribb mondat szerkesztési hibájának tekinthető. Különösen nagy szükség van a *-nak*, *-nek* rag kitevésére, ha a birtokszónak hosszú, szerkezetes jelzője van és így távolra kerül a birtokostól. Nem szabad mellőzni ezt a ragot akkor sem, ha a birtokos jelző és a birtokszó közé mellékmondat vagy közbevetett tagmondat ékelődik.

A határozott névelő indokolatlan mellőzése szintén jellemző napjaink nyelvhasználatára. Főleg a hivatali, a műszaki és a sajtónyelvben burjánzott el ez a jelenség. Egyik oka annak a nyelvhelyességi szabálynak az eltűlése, mely szerint a jelzőtlen személynév elé nem teszünk névelőt. Ebből kiindulva egyesek a személyt jelölő köznévi elől is elhagyják a határozott névelőt: *Sértett előadja panaszát. Elnök megnyitja az ülést. Mi volt sötét borítékolt függőlépése? stb.*

Számos nyelvhelyességi probléma fűződik a vonatkozó mellékmondatos szerkezetekhez is. Egyesek azt vallják, hogy a vonatkozó mellékmondat használata idegenszerű, nem egyezik a magyar nyelv szellemével. Ez a nézet nem helytálló, hiszen vonatkozó névmással és vonatkozó határozószóval bevezetett mellékmondatokat bőven tartalmaznak a magyar népdalok, közmondások, szépirodalmi művek stb. Tulajdonképpen arról van szó, hogy a magyar nyelv a vonatkozó szerkesztésmódot ritkábban, korlátozottabban alkalmazza, mint az indoeurópai nyelvek, nyelvünknek vannak más olyan eszközei is, melyekkel a vonatkozó alárendelést helyettesítheti, tehát szükségtelen vonatkozó mellékmondatot használunk minden olyan esetben, amikor az indoeurópai nyelvekben előfordul.

Elsősorban tehát azoknak a vonatkozó mellékmondatoknak a használata kérdéses, amelyek másfajta alárendelést vagy mellérendelő mondat szerkezetet szorítottak ki, illetve valamely önálló mondat helyett állnak. A mellérendelő értékű vonatkozó mondat használata idegen mintára terjedt el a magyar nyelvben. Nem lehet eleve elítélni ezt a mondattípust, mindenesetre azonban nem ajánlatos különösebb stilisztikai indíték nélkül vonatkozó mondatot mellérendelő szerepben használni. Pl. *Az eltérített gép ezután leszállt a ciprusi Nicosia repülőtérén, ahol üzemanyagot vett fel.* Helyesen: . . . , és ott üzemanyagot vett fel.

A köznyelvi stílus jelenségeiről ad áttekintést a negyedik fejezet. A szerzők köznyelvi stílusunk jelenlegi állapotát és alakulását nem tekintik teljesen megnyugtatónak és meglehetősen kedvezőtlennek értékelik. A helyes és szép stílus ellen elkövetett hibák sokfélék és nagy számban fordulnak elő. Ide tartozik a szótévesztés, a szólás- és szerkezetvegyítés, a képzavar, a hibás szóválasztás, az idegen szavak fölös-

legesen való használata, a zsúfolt mondat szerkesztés, a sablonos fogalmazás, a szószaporítás, a túlzott szűkszavúság, a stilstörés és a da-gályosság.

Napjaink nyelvhasználatára igen jellemző a közhelyek és a köz-helyszerű sablonok mértéktelenül való elszaporodása. Ez a stílárís igénytelenségnek legszembetűnőbb jele. Az előregyártott nyelvi kliséket egyik nyelvi réteg sem nélkülözheti, azonban a velük való vissza-élés már súlyos stílárís vétség. A nyelvi sablonok nem közölnek valódi információt, semmi újról nem tájékoztatnak bennünket. Például a min-dennapi társalgás nyelvében gyakoriak a következő sablonok: Ez van, ezt kell szeretni; a hiba nem az ön készülékében van; kiderül a valla-tásnál; mint a mellékelt ábra mutatja; hogy oda ne rohanjak; előfordul a legjobb családban is; úgy még sose volt, hogy valahogy ne lett volna; csak elhalálozási sorrendben!; az ízlések és a pofonok különböznek stb.

A szerzők véleménye szerint a leírt helyzetet részben az utóbbi harmincegynéhány év alatt végbement nagyarányú társadalmi átréteg-ződés idézte elő. Ennek az átrétegződésnek voltak hasznos, örvedetes nyelvi és stílárís következményei is (nagyfokú közvetlenedési folyamat a beszélt nyelvben, a képszerű, érzékletes fogalmazás előretörése az ifjúság nyelvében stb.), ugyanakkor azonban stílusromláshoz, nyelvi durvasághoz is vezetett. A társadalmi-nyelvi átrétegződési folyamatot megnehezíti, bonyolítja az információbőség, a nyelvi anyag mennyisé-gének ugrásszerű megnövekedése. Ez a stílusromlás másik fő oka. Az információmennyiség csökkentése nehézségekbe ütközik, a minőségen azonban javíthatunk. Ebben a munkában igen fontos szerepet töltenek be a közoktatási intézmények és a tömegtájékoztatási eszközök.

A nyelv rétegeivel és a napjainkban végbemenő nyelvi átrétegző-déssel foglalkozik a könyv ötödik fejezete. Tájékoztatja az olvasót a sajtó, a rádió és a televízió nyelvéről, a hivatali és közéleti nyelvről, az előadói, szónoki nyelvről, a szaknyelvekről és a tudományos nyelvről, az ifjúsági nyelvről, a szépirodalom nyelvről, valamint egyéb nyelv-rétegekről (regionális köznyelvek, sportnyelv stb.). Mindegyik nyelv-réteget megvan a maga sajátos problematikája. Például a tömegtájé-koztatási eszközök nyelve a mindennapi nyelvhasználatot igyekszik kö-vetni, azonban nyelvileg helytelen irányzatok terjesztőjévé is válhat. A sajtó, a rádió és a televízió példát kell hogy adjon a világos, termé-szetes és közérthető stílusra.

Az utolsó, összegző fejezetben a szerzők levonják a tanulságokat az elmondottakból, és néhány hasznos javaslatot tesznek. A felmérés alapján el lehet mondani, hogy a magyar nyelv rendkívüli módon fej-lődik és gazdagodik, de ennek a hatalmas fejlődésnek szükségszerű ve-lejárói a hibák, a torzulások is. Hatékony beavatkozással csökkenteni és késleltetni lehet a káros tendenciák hatását, illetve ellensúlyozni más, értékes vonások erősítésével. Ezek a beavatkozások irányulhatnak az anyanyelvi ismeretterjesztés fokozására, az iskolai anyanyelvi okta-tás korszerűbbé és hatékonyabbá tételére, a nyelvművelés hatókörének kiszélesítésére, valamint az anyanyelvvel kapcsolatos közfelfogás módo-sítására.

Ez az átfogó jellegű munka betekintést nyújt számunkra a mai magyar nyelv állapotába, fejlődési irányába és művelésének szempontjaiba. A szerzők határozott állásfoglalással, nyelvtervezési irányelveikkel nagymértékben elősegítik a tudatos nyelvművelést, a korszerű társadalom igényeinek megfelelő nyelv kialakítását.